

Replik: Ny dansk fonetik og IPA

RUBEN SCHACHTENHAUFEN

Nina Grønnum (herefter NG) anmeldte i NyS 63 (Grønnum 2023) min bog *Ny Dansk Fonetik* (Schachtenhaufen 2022, herefter NDF). Selve indholdet af NDF omtales i anmeldelsen overvejende positivt, omend ret overfladisk. Cirka to tredjedele af NG's 22 sider lange anmeldelse er en kritik af de elementer hvor lydskriften i NDF holder sig loyalt til IPA i stedet for at følge NG's lydskriftstandard som fx kendes fra Grønnum (2005). På grund af den nye lydskrift ender NG med at være meget kritisk over for NDF.

NG's kritik af lydskriften er imidlertid baseret på fejlslutninger, forkerte præmisser og tilsidesættelse af den forskning der ligger til grund for bogen. NDF er netop udkommet i 2. udgave (Schachtenhaufen 2023a), og jeg har ikke fundet saglige eller faglige grunde til at ændre noget af det NG kritiserer ved 1. udgave. Jeg vil tilbagevise de væsentligste dele af kritikken her. Af pladshensyn kan jeg ikke gå i alle detaljer. Jeg henviser til at jeg har argumenteret for den nye lydskrift i min artikel *Utilpasset IPA* (Schachtenhaufen 2023b). På min hjemmeside har jeg desuden kommenteret detaljer i anmeldelsen som der ikke var plads til her (se Schachtenhaufen 2023c).

Når lydskriften i NDF adskiller sig fra traditionel dansk lydskrift som NG's, er det fordi den sigter efter at være 100 % loyal over for det internationale fonetiske alfabet IPA. Denne loyalitet betyder specifikt at (1) lydskriften følger alle IPA's officielle principper, vejledning og eksempler i *Handbook of the International Phonetic Association* (International Phonetic Association 1999, herefter HotIPA), (2) den indeholder kun tegn der optræder i IPA-skemaet, og (3) tegnene benyttes for den lydværdi de har i IPA-skemaet. Desuden har jeg et tillægskrav som går godt i tråd med ideen i overhovedet at bruge en international standard, og som gør lydskriften særligt velegnet for lingvister, der arbejder med mange forskellige sprog: (4) Når der indenfor ovenstående rammer er

flere forsvarlige transskriptionsmuligheder, vælges den mulighed som er mest udbredt i andre sprog; her tages især hensyn til de sprog som lingvistikstuderende med stor sandsynlighed vil støde på i løbet af studiet, såsom engelsk, tysk, fransk, svensk, norsk osv. Fx kan en diftong både skrives [aj] og [aɪ] m.v., men da [aɪ] er den mest udbredte notation internationalt, er det sådan jeg vælger at skrive i NDF frem for traditionelt [aj]. Hvad der er mest udbredt praksis, er baseret på undersøgelse af officielle IPA-beskrivelser af 146 forskellige sprog (Schachtenhaufen 2023b). Jeg sigter altså efter at udnytte de indlysende fordele der er i at beskrive af dansk udtale efter samme opskrift og notationsprincipper som studerende møder i andre sprog.

Loyaliteten over for IPA har netop de konsekvenser som NG kritiserer ved NDF's lydskrift. Når NG kritiserer lydskriften, er det altså en kritik af enten IPA, som jeg ikke er ansvarlig for, eller at jeg forholder mig loyalt til IPA, hvilket jeg står fuldstændig inde for, eller at jeg har misforstået IPA, hvilket jeg ikke mener NG argumenterer overbevisende for at jeg har. Alle uoverensstemmelserne mellem IPA og traditionel dansk lydskrift er grundigt behandlet og diskuteret i både Schachtenhaufen (2023b) og åbent gennem årene i både faglige sammenhænge og på sociale medier der er knyttet til mine hjemmesider *schwa.dk* og *udtaleordbog.dk*, som de fleste fonetikinteresserede danskere kender. NG's kritikpunkter var altså kendt på forhånd; de har ikke haft nogen effekt på lydskriften i NDF, og de har ingen effekt på hvordan jeg kommer til at bruge IPA fremover.

Herunder vil jeg komme ind på følgende:

- NDF's præmisser
- NDF's forskningsmæssige fundament
- NG's fejlslutning om bred og snæver notation i NDF/IPA
- NG's kritik af symbolvalgene i NDF
- Pædagogiske hensyn i NDF.

PRÆMISSER FOR NDF

Inden jeg kaster mig ud i at gendrive NG's kritik, bør man kende hensigten med NDF og det hul i dansk fonetiklitteratur den er tænkt til at udfylde. NDF er en introduktion til dansk fonetik og lydskrift baseret

på IPA. Nøgleordene her er *IPA* og *introduktion*. Relevansen af NG's kritik skal ses i det lys.

Det første nøgleord er *IPA*. IPA-lydskriften er den primære årsag til at jeg overhovedet har skrevet NDF, og det er omsonst når NG kritiserer IPA's principper eller argumenter for at andre hensyn skal overtrumfe. Jeg er bekendt med mindst fire videregående uddannelser der jf. fagenes studieordninger kræver undervisning i IPA, og der har siden 1999, hvor IPA med HotIPA grundigt reviderede deres principper, manglet en dansk fonetikbog baseret på de nye principper. Behovet er med årene blevet mere presserende i takt med at disse nye principper anvendes bredere, i litteratur, online resurser, lingvistiske værktøjer osv. Traditionel dansk lydskrift er baseret på Fischer-Jørgensen (1948), som er baseret på de første lidt løsere IPA-principper fra 1912 (International Phonetic Association 1912). Denne lydskrift tager altså ikke højde for 1999-opdateringen af IPA og udviklinger i internationale trends. Tværtimod har den danske tradition bevæget sig lidt i sin egen retning ved at iblande implicitte hensyn til dansk morfofonologi, specifikke fonetiske undersøgelser, Dania-tradition m.m. Det fører til at man skal igennem en lang række argumenter i stil med dem NG fremfører i NyS 63, for at forstå NG's lydskrift og dens relation til moderne IPA, og det gør den svær at forene med pædagogiske hensyn og formelle krav til undervisningen.

Det andet nøgleord er *introduktion*. Det betyder for det første at jeg har indarbejdet en pædagogisk og velafprøvet faglig progression i bogen baseret på min 15 år lange erfaring med undervisning og formidling af stoffet og feedback fra over 50 hold studerende. Lydskriftundervisningen kan være det første man møder på universitet, og de moderne IPA-principper giver en god naturlig progression. I stedet for den meget komplekse traditionelle lydskrift, fx ['sg̊ä b̥ɖ̥ 'n̥ɰ̊] *skrapt nok*, som kræver omfattende forklaringer før man kan lydskrive sine første ord, starter man i NDF med bred IPA, /skrapt nøk/, som kun indeholder de distinktive lyde og træk, som er lette at demonstrere og erkende fordi de kan illustreres med minimalpar, og som i det hele taget kræver færre forklaringer. Igennem bogen introduceres flere ikke-distinktive fonetiske detaljer, fonologiske problemstillinger og faghistoriske pointer i takt med at det bliver relevant for bogens emner.

At der er tale om en introduktion til IPA, betyder at emner hvor lydskriftelementet ikke er centralt, og som er velbeskrevet i andre bøger, er nedprioriteret i NDF. Fonetikbogen *Udtalt* (Petersen m.fl. 2021) udkom kort før NDF. Her er der fremragende nye introduktioner til akustik, artikulation, dansk tonegang m.v., som jeg ikke har set nogen grund til at overlape med.

Der tages desuden udgangspunkt i det dansk som jeg typisk oplever bliver talt af bogens primære målgruppe, lingvistikstuderende på Københavns Universitet, dvs. unge født omkring 2000. NG antager at lydfilerne på DDO er repræsentative for denne udtale, men disse er indtalt af Anna Christine Löf (født 1962) som taler noget mere konservativt end både mig selv og unge studerende. Alle NG's henvisninger til DDO's udtale som argument imod transskriptionen af bestemte ord er derfor ramt ved siden af.

NY FORSKNING

NG konkluderer sin anmeldelse med en kommentar om at jeg i bogen "ikke lader sig distrahere af resultaterne af veldokumenteret forskning" og mine "argumenter i flere tilfælde kommer til at hvile på ukorrekte påstande om lydenes og også stødets egenskaber". Det er ikke en rimelig karakteristik. Der er solide videnskabelige belæg og rygdækning for alle de valg i NDF som NG kritiserer. NDF er i høj grad foranlediget af min undersøgelse af IPA-principper, international og traditionel dansk lydskriftpraksis (Schachtenhaufen 2023b). Her konkluderes at dansk lydskrifttradition på adskillige væsentlige punkter ikke lever op til IPA's nyeste principper og almindelig praksis i andre sprog, og jeg viser hvad man bør gøre for at leve op til principperne. Lydskriften i NDF tager de IPA-mæssige konsekvenser af både traditionelle fonetiske beskrivelser, herunder mange af NG's egne, såvel som nyere forskning i moderne dansk udtale, navnlig en større undersøgelse af moderne danske vokaler (Juul m.fl. 2016) og min egen forskning i schwa-assimilation og fonetisk reduktion (fx Schachtenhaufen 2010, 2013).

Naturligvis er der detaljer om dansk fonetik og fonologi som ikke kan eller bør rummes i en introduktion til IPA. Den ældre forskning af Eli Fischer-Jørgensen og Hans Basbøll som NG savner inklusion af, er jeg naturligvis bekendt med, men jeg mener ikke pointerne er relevante

jf. bogens præmisser og fokus. Fischer-Jørgensens pointer om fonetiske detaljer ved plosiver og knirkestemme er ganske enkelt ikke relevante for den brede IPA-lydskrift, og Basbølls meget abstrakte *non-stød model* er ikke relevant i en introduktion til IPA. Disse ting uddybes i det følgende.

BRED OG SNÆVER NOTATION

NG's første og væsentligste kritikpunkt er NDF's brug af *bred* og *snæver notation*. Opdelingen i bred og snæver notation har alle dage været central i IPA, og det er den også i NDF. IPA har fra de første principper i 1912 anerkendt behovet for at lydskrift på den ene side skal være nemt og praktisk at anvende på det enkelte sprog, og på den anden side være præcist, detaljeret og sammenligneligt på tværs af sprog. Dette håndteres ved at skelne mellem *broad* vs. *narrow transcription*, bred og snæver notation i NDF's terminologi. I 1912-principperne var det et simpelt spørgsmål om hvor mange diakritiske tegn man inkluderede i lydskriften, svarende til NG's skelnen mellem *grov* og *fin lydskrift*; i fin lydskrift ['sg̊ʁ̥äb̥d̥ 'n̥ʌ̊g̊] og i grov lydskrift ['sg̊ʁ̥äb̥d̥ 'n̥ʌ̊g̊] *skrap nok*.

Idealet i bred notation har fra starten af været "leave out all that is self-evident and everything that can be explained once and for all" (ude lad alt der er selvindlysende og alt der kan forklares en gang for alle, IPA 1912: 15). Det står i skarp kontrast til NG's udsagn (s. 193): "Man letter læsningen af lydskrift ved overalt at gøre den eksplicit". I 1999-principperne er udviklingerne i fonologisk teori igennem 1900-tallet inkorporeret. Moderne IPA er baseret på fonologiske kontraster og distinktive træk, og grundlæggende lydskrift af et sprog er efter disse principper baseret på hvilke lyde man kan vise er distinktive med minimalpar. Bred notation refererer nu til en fonematisk notation hvor kun distinktive lyde (fonemer) inkluderes, og man viser det med fonemskriftens skråstreger / /. Man laver ikke længere konventionelle forenklinger af lydskriften i [], som NG fx gør i det NG kalder *grov lydskrift*.

I den brede notation kan man henvise til konventioner for hvad der underforstås generelt i lydskriften; man undgår diakritiske tegn og holder sig mere til almindelige latinske bogstaver. Konventioner for læsningen af den brede notation, allofoniske detaljer osv. kan man så vise i snæver (fonetisk) notation i kantede parenteser []. Fonemer og allofoner

er sprogspecifikke, og bred notation er kun i overordnede træk sammenlignelige på tværs af sprog; /p t k/ i ét sprog behøver fx ikke lyde nøjagtig som /p t k/ i et andet sprog ud over at det må forventes at der er tale om ustemte plosiver i begge sprog.

Selvom IPA i dansk tradition fremstilles som et komplekst og fonetisk eksplicit system med mange diakritiske tegn, a la ['sǿ̥̥ḁ̥̈ b̥̥d̥̥ 'n̥̥ḁ̥̈g̥̥], er det altså ikke sådan IPA definerer sig selv. I moderne IPA holder man sig så vidt muligt til den brede notation, /skæpt næk/, mens detaljer beskrives en gang for alle frem for at inkludere dem eksplicit i lydskriften overalt. Dette er fremgangsmåden i IPA's egne såkaldte *Illustrations of the IPA*, det er fremgangsmåden i et hav af fagbøger og populære internetressurser som *Wiktionary* og *Wikipedia*, og det er fremgangsmåden i NDF. I størstedelen af bogen benyttes fonematisk notation i / /, mens fonetiske detaljer og forhold om udtalevariation introduceres løbende igennem bogen i takt med at det bliver relevant, hvor det efter behov noteres i snæver notation i [].

NG laver en grov tilsidesættelse af denne helt grundlæggende præmis i bogen. NG trodser NDF's egne beskrivelser og slutter at lydskriften ikke er fonematisk, men i virkeligheden hvad NG kalder *grov lydskrift* som burde markeres med [] og indeholde flere nuancer og andre symboler. NG's slutning er baseret på at den brede IPA kun i meget begrænset omfang tager højde for komplementær distribution, og derfor kan der ifølge NG ikke være tale om fonemskrift, og derfor må der være tale om grov lydskrift. Det er en falsk dikotomi, idet der er andre måder at forstå fonemskrift på end NG's. Et fonem er ifølge NG og Basbøll selv på lex.dk (u.å.) defineret som "sproglyd med distinktiv, dvs. betydningsadskillende funktion", og det afgør man med en kommutationsprøve. Det er nøjagtig hvad IPA/NDF's brede notation er baseret på. Jeg er enig med NG i at man kan inddrage komplementær distribution i sin analyse, men det ligger ikke i definitionen af et fonem, og det fylder ikke i IPA's beskrivelser og eksempler. Komplementær distribution er et avanceret analyseprincip, som kræver meget træning, og som fører til en mere abstrakt notation. Det er ikke velegnet i en introduktion til lydskrift med IPA. Det resulterer i at NDF benytter en mere fonetisk nær fonemnotation end NG, mere i stil med Basbøll (2005), men den er stadig fonematisk.

NG argumenterer videre ud fra en fejlslutning baseret på NG's egen tvetydige oversættelse. NG hæfter sig ved følgende passage i HotIPA (mine fremhævelser):

A connected text represented in terms of **phonemes** is known as a 'phonemic transcription', or, almost equivalently, a '**broad transcription**'.

NG oversætter det til:

En sammenhængende tekst gengivet som **fonemer** kaldes en 'fonemisk transkription' [sic], eller, næsten ækvivalent, en **grov lydskrift**.

I NG's oversættelse bliver "broad transcription" til "grov lydskrift". Den oversættelse kan virke uskyldig i sig selv; jeg bruger selv termen *lydskrift* om både bred og snæver IPA-notation; det er lyd repræsenteret på skrift. I NG's egen terminologi er *lydskrift* og *fonemskrift* imidlertid principielt forskellige ting: *lydskrift* er fonetisk og *fonemskrift* er fonematisk. *Grov lydskrift* er i NG's terminologi en fonetisk skrift, en forenkling af meget detaljeret fonetisk notation i stil med 1912-principperne. Men i citatet står der direkte at "broad transcription" er en tekst repræsenteret med fonemer, fonemer på skrift – fonemskrift. NG's oversættelse af "broad transcription" (en fonematisk notation) til "grov lydskrift" (en fonetisk notation) er altså ikke loyal over for den oprindelige tekst.

I citatet står der at "phonemic transcription" er næsten ækvivalent med "broad transcription". NG understreger at "næsten ækvivalent" vil sige "ikke helt det samme". Igen laver NG en falsk dikotomi: Hvis bred notation ikke er helt det samme som fonemskrift, er det ikke fonemskrift og så er det grov lydskrift. Sagen er imidlertid blot at *fonematisk notation* både dækker meget abstrakt fonemskrift a la NG's og mere fonetisknær fonemskrift a la bred IPA, og derfor er termene ikke komplet overlappende. Uanset hvad man forstår ved det citat, gælder det at termen *bred notation* i NDF benyttes for en fonetisknær fonemskrift, og det er bestemt ikke ækvivalent med NG's *grov lydskrift*.

På baggrund af denne fejlslutning omtaler NG bogens kapitel 3 som

en “grundlæggende misforståelse af IPA’s skelnen mellem fonemskrift på den ene side og lydskrift på den anden”. Jeg henviser til min analyse af forholdet i Schachtenhaufen (2023b). Jeg mener at det er NG der tolker IPA’s bred og snæver notation meget selektivt og ikke i overensstemmelse med de eksempler der gives i håndbogen.

Efter disse fejlslutninger skriver NG: “Herefter kan jeg se nærmere på RS’s notation under den præmis at den – selvom RS kalder den fonemskrift og sætter den i fonemskriftens skråklammer – er en grov lydskrift”. Men uanset hvordan man vender og drejer det, er den præmis forkert, og dermed falder store dele af NG’s kritik fra hinanden. *Grov lydskrift*, som NG mener NDF bruger eller bør bruge, er en vag betegnelse. NG forklarer ingen steder hvilke principper *grov lydskrift* er baseret på, hvordan lydskrifttegnene er defineret, hvilke nuancer der skal inkluderes og ekskluderes og hvordan og hvor meget man kan tillade sig at afvige fra IPA. Derfor er det uklart hvad det egentlig er for en præmis NG argumenterer ud fra. Selv om man accepterede slutningen om at NDF bruger eller burde bruge *grov lydskrift*, er NG’s argumenter internt usammenhængende, idet NG ikke selv holder sig til denne konklusion i sin kritik. NG argumenterer flere steder ud fra lydenes fonologiske status, distinktive funktion og ordenes ældre eller underliggende form, men disse forhold hører hjemme i fonologisk analyse; argumenterne må være irrelevante hvis præmissen er at der er tale om *lydskrift* i NG’s betydning, altså fonetisk skrift. Og omvendt, hvis der var tale om *grov lydskrift*, måtte det vel være i orden at forsimple lydskriften som man finder passende i introducerende litteratur. NG’s egen grove og halvfine lydskrift ser stort på mange fonetiske nuancer, hvor NDF’s lydskrift faktisk ofte er mere fonetisk adækvat jf. IPA’s definitioner af tegnene. Det er ikke klart hvorfor NG stiller strengere krav til NDF’s “grove lydskrift” end hun gør til sine egne standarder.

VALG AF FONETISKE SYMBOLER

NG kritiserer valget af flere af de symboler der benyttes til at repræsentere de distinktive lyde i NDF, navnlig plosiverne /p^h ts k^h p t k/, det bløde /d/, /s/, og visse vokaler. I det følgende vil jeg præsentere mine begrundelser for valget af symboler. Igen, se Schachtenhaufen (2023b, 2023c) for flere detaljer.

Symbolvalgene i NDF er så vidt muligt baseret på ny forskning i dansk udtale, subsidiært traditionelle fonetiske beskrivelser af dansk, inkl. NG's egne beskrivelser. De fonetiske beskrivelser er oversat så direkte og enkelt som muligt til passende IPA-tegn ud fra hvad der fremgår af HotIPA, dvs. en lydskrift der er umiddelbart læsbar blot med grundlæggende kendskab til IPA, og som ikke kræver supplerende litteratur, kendskab til fagtradition osv. (jf. nøgleordet *introduktion*).

Jeg er med på at man kan tage andre hensyn i symbolvalgene, især i bred/fonematisk notation. Man kan tage hensyn til ortografi, sprog-historie, kognition, komplementær distribution, morfologi og andre forhold. Jeg forstår godt argumenterne for at [ts] i [tsak] *tak* kan tolkes som ét fonem, og at lydene i slutningen af *mad* og *mor* på visse måder opfører sig som konsonanter, og at der underliggende er et [ə] i [mo:ɤ] *mode* osv. I nogle sammenhænge er det værd at afvige fra IPA's definition af symbolerne for at tage hensyn til sådanne forhold. Men i en IPA-baseret introduktion er det naturligvis rimeligt at holde sig tæt op ad IPA's fonetisknære principper. Det gør det enkelt for studerende at se principperne bag notationerne. Man kan fx let argumentere ud fra spektrogrammer at der faktisk er [s] i *tak*, og at der ikke er et [ə] i /k^hætn/ *katten* og lignende forhold. Det kan være derimod være svært at blive enige om hvad der er en "rigtig" fonologisk fortolkning af lydene hvis man inkluderer mere abstrakte fonologiske principper; det kræver en ret god forståelse af fonologi at forstå hvorfor /sj/ måske er en rimelig tolkning af [ɕ], eller vurdere argumenterne for og imod at betragte blødt *d* som en vokal eller en konsonant. Det er interessante diskussioner, men når man lige er startet på universitetet, har man ingen forudsætninger for at deltage i sådanne diskussioner. Derfor venter jeg med den slags til de studerende er parate til det.

Plosiver

Plosiverne skrives i NDF /p^h ts k^h p t k/ frem for NG's [p^h t^s k^h b ɖ ɡ]. NG beskriver dette som "det mest kontroversielle aspekt" (s. 187) af de nye symbolvalg, og NG siger at jeg selv i NDF s. 72 betegner det som kontroversielt. Det gør jeg ikke; jeg siger at notationen kan være *kontraintuitiv*, men jeg anser det for fuldt forsvarligt at fremhæve at man skal være særligt opmærksom på at en international standard ikke

altid følger den intuition man har indlært via ortografien. Der er intet IPA-mæssigt kontroversielt i notationen /p^h ts k^h p t k/. Den følger nøjagtigt IPA's definitioner og er tæt på enerådende praksis i andre sprog med en kontrast mellem aspirerede og uaspirerede plosiver. NG skriver selv fx /støkə/ *stykke* i fonemskrift, og det er derfor ikke klart hvorfor det skulle være kontroversielt at NDF gør det samme. NDF er blot fonetisk konsekvent; når *dykke* egentlig bare er *stykke* uden [s], er det sådan det noteres i NDF's fonemskrift, /støkə tøkə/ *stykke, dykke*.

Notationen /p^h ts k^h p t k/ viser mest direkte den fonetiske virkelighed, nemlig at alle lydene bl.a. ifølge NG selv er ustemte, og at den eneste forskel på /p^h ts k^h/ vs. /p t k/ er aspiration/affrikation. NG lægger vægt på [b̥ d̥ ɡ̊] viser at lydene visuelt er forskellige fra [p^h t^s k^h], men kommer dermed til at implicere at der er andet end aspiration/affrikation til forskel på de to serier. En sidegevinst ved NDF's notation er at [p t k] oftere svarer til skriftbilledet end NG's brug af [b d g]; skriftbilledet er altså alt i alt et dårligt argument for notationen [b d g].

NG siger om notationen [b d g] at "Når man skriver om dansk udtale til danskere, er det helt tilstrækkeligt". Men NDF henvender sig ikke kun til danskere der kun skal lære om dansk. NDF henvender sig til lingvister der skal lære mange sprog at kende, og NDF læses også af udlændinge der har glæde af den internationale lydskrift. NDF går ikke kun efter det tilstrækkelige, men også det IPA-mæssigt nøjagtige.

Om plosiverne fonetisk er lenis, som NG lægger vægt på i sin kritik, er underordnet. Jeg afviser ikke at der er små forskelle på dansk og fransk /p t k/, men i bred IPA er /p t k/ ganske dækkende i begge sprog idet der er tale om ustemte plosiver, og det er hvad man viser med /p t k/. NG betegner selv fortis-lenis som et "omstridt begreb" (Grønnum 2005: 130), og NG tillader sig selv at ignorere trækket i både grov og halvfyn lydskrift og fonemskrift, når hun skriver [p^h t^s k^h], /p t k/. Derfor kan jeg ikke se det kritisable i at jeg ignorerer det i bred IPA. I moderne IPA er symbolerne [b d g] ikke inhærent lenis, og [b̥ d̥ ɡ̊] betyder ganske enkelt bare ustemt [b d g] (= [p t k]). Notationen [b̥ d̥ ɡ̊] er blot en omvej til at skrive [p t k], og bollerne bryder med princippet om at undgå diakritiske tegn i bred IPA. IPA har indført tegnet [̚] til at indikere lenis, så det NG søger at indikere med [b̥ d̥ ɡ̊], kan mere korrekt noteres [p̚ t̚ k̚], men det er stadig ikke relevant i bred notation.

Når *t* i *tak* skrives /ts/, frem for NG's [t^s], er det fordi bl.a. NG selv beskriver lyden som en affrikeret plosiv, og det noteres /ts/ i IPA. Tegnet [s] blev fjernet fra IPA-skemaet i 1987. Man kan mene, som NG argumenterer, at det er uheldigt at man så ikke kan se forskel på fx de to /ts/ i /tsævts/ *terts*. Jeg oplever ikke selv nogen særlig forskel på de to /ts/, men man kan naturligvis efter behov notere en forskel i snæver notation. Man kan ligeledes mene at [t^s] visuelt bedre viser sammenhængen med [p^h k^h]. Men omvendt viser /ts/ forskellen, at lyden er affrikeret frem for aspireret, og den viser visuelt ligheden med /tɛ/. Det må være en smagssag hvilke forskelle og ligheder man vil prioritere, men ud fra præmissen om at holde sig til lyde i IPA-skemaet benytter jeg /ts/, som også er enklere at skrive på et almindeligt tastatur.

Andre symbolvalg

Argumenterne for de øvrige lyde som NG kritiserer, følger ligeledes af NDF's faste principper. Når *sj* i *sjusk* skrives /ɕ/, er det fordi en fonetisk analyse viser at det er én lyd, [ɕ]. Og når *tj-* i *tjans* noteres /tɕ/, er det fordi en fonetisk analyse viser de lyde. De abstrakte analyser må vente til man er færdig med introduktionen.

Når det bløde *d* skrives med en vokallyd /ɹ/ frem for den dentale frikativ [ð], er det fordi lyden er vokalisk og tydeligt velær (Juul m.fl. 2016) og hverken dental eller frikativ; den er klart forskellig fra fx engelsk /ð/. En sidegevinst er at alle diftonger derved kan skrives med to vokaler.

Når diftonger konsekvent skrives med to vokaler, fx /aɪ aʊ əʊ/, frem for vokal og approksimant [aj aw əð] som NG argumenterer for, er det fordi det internationalt er mest udbredt at notere diftonger sådan. NG skriver selv diftonger med to vokaler i sin fine notation, fx [sɡɔ̥u] *skov*. Det er ikke klart hvorfor NG nu argumenterer imod denne praksis.

Når nye målinger af *kappe-a* viser at det er tæt på kardinalvokalen [a] (Juul m.fl. 2016), og når IPA's principper og så godt som enerådende international praksis er at bruge /a/ i sprog der kun har en enkelt helt åben vokal, som dansk, noterer jeg det med /a/. Når man ikke kan vise at vokalkvaliteten i *masel/masse* er distinktiv i sig selv, og unge mennesker ofte ikke skelner og Juul m.fl. (2016) viser at lydene overlapper i kvalitet, skrives den med samme tegn i bred IPA, /æ: æ/.

Når stød bl.a. af NG selv beskrives som ”en art creaky voice” (Grønnum 2005: 100), noterer jeg det som creaky voice noteres i IPA, og som NG selv noterer det i fin lydskrift, med [◌̰], ikke med NG’s [ʔ] som ikke findes i IPA-skemaet.

PÆDAGOGISKE HENSYN

I det foregående har jeg argumenteret ud fra en IPA-principfasthed. Jeg vil her argumentere for at der ikke blot er tale om et stædighedsprincip, men at både IPA og principfasthed i sig selv også er pædagogisk sunde og fornuftige valg.

NG konkluderer overordnet at NDF’s lydskrift er ”kontraintuitiv” og ”inadækvat” og derfor ikke et brugbart alternativ til traditionel dansk lydskrift. Jeg skal være forsigtig med at tolke hvad NG mener præcist med dette, men jeg tror det er rimeligt at se dette som to modsattede hensyn: *Intuition* adresserer at lydskriften skal være let at lære, læse og skrive og i det hele taget praktisk at arbejde med, mens *adækvathed* handler om at være tro mod fonetiske detaljer og små forskelle på tværs af sprog. Disse to hensyn kan ikke rummes i én notation; lydskrift kan ikke på én gang vise alle fonetiske detaljer og samtidig være let at skrive. NG’s fine notation, fx [ʔ̰s̰k̰ɔ̰ ʔ̰v̰] *tråd* indeholder mange detaljer, men er indlysende ikke nem at afkode, mens den grove notation [ʔ̰t̰ɔ̰ʔ̰] er nemmere at håndtere, men mangler fonetiske detaljer. NG forsøger at balancere disse og andre hensyn i én form [ʔ̰t̰ɔ̰ʔ̰], som NG kalder *halvfin lydskrift*.

Jeg synes ikke NG’s forsøg på at balancere hensynene er vellykket. Argumenterne for de forskellige symboler stikker i forskellige retninger; nogle gange er det hensynet til fonologiske forhold der overtrumfer, andre gange er det hensyn til ortografi, intuition, tradition, hørbare eller målbare fonetiske detaljer, ældre udtale og forskelle mellem dansk og andre sprog der overtrumfer. Det er ikke klart for studerende hvornår ét hensyn tager prioritet over et andet, hvornår man skal være præcis og hvornår man må forenkle.

Som konsekvens af at balancere mellem grov og fin lydskrift rummer NG’s lydskrift mange flere diakritika end NDF’s, som følger IPA’s princip om at undgå diakritiske tegn. NG nævner at “[h]vis man synes diakritika er forvirrende, kan man desuden med Basbølls [...] og min

lydskrift se helt bort fra dem”. Men tegnene er der jo stadig, og de skal læres og kræver forklaring, så de er stadig forvirrende. Det er svært at overbevise studerende om rationalet i at de skal inkludere tegnene i deres lydskrift, men at de også bare kan se bort fra dem. Her virker det bedre at splitte det op i to modi, bred og snæver.

NG bruger hele tre forskellige lydskriftmodusser, grov, halvfin og fin, og der bruges flere steder forskellige tegn i de tre modi. I fin notation skal man fx skrive [s̥ɔ̥ʔu] *skov*, her noteres diftonger med to vokaler, og creaky voice med [◌̰]. I halvfin lydskrift ændres det til [s̥ɔ̥wʔ]; vokalen ændres, [u] udskiftes med [w] og creaky voice ændres til et ad hoc-tegn. Ingen steder forklarer NG den principielle forskel på fin og halvfin eller på halvfin og grov, som fører til disse forskellige notationer. Uden eksplicitte principper er det svært at forklare og forsvare denne lydskrift for studerende.

Det er sådanne forhold NG argumenterer for i sin kritik af NDF. Begrundelserne for den traditionelle lydskrift er velkendte i fagmiljøet. Jeg er selv blevet undervist efter NG's bøger og har selv undervist efter dem i årevis. Jeg kender bøgerne, jeg forstår argumenterne, og jeg har selv fremført lignende argumenter for mine studerende gennem årene for at forsvare hvorfor man i “Dansk IPA” lydskrifer [ˈtʰad ˈhaj] *chat*, *hej*, mens de nærmest enslydende engelske ord almindeligvis i de engelsksprogede lærebøger lydskrives /tʃæt haɪ/ *chat*, *hi*, hvorfor [b d g] er ustemte i dansk, men stemte i andre sprog, hvorfor [a] er et *katte-a* i dansk men *kappe-a* i andre sprog, osv. Det vækker undren. Var det ikke meningen at IPA skulle være et objektivt og internationalt lydskriftssystem? Hvorfor er der så så mange ting i dansk lydskrift der skiller sig ud? Som NG viser, kan man sagtens forklare alle disse forhold. Det er blot meget omstændeligt og egentlig irrelevant for undervisningsmålene, og det kan være svært at formidle vellykket i en undervisningssituation, navnlig hvis man ikke selv har opfundet principperne og ikke er helt enig i dem. Det er lige præcis for at undgå at skulle bruge undervisningstid på noget a la NG's mange argumenter at jeg har skrevet NDF. Lingvister skal lære IPA; derfor går jeg direkte til kilden, IPA's håndbog, uden alle de omsvøb som NG argumenterer for.

IPA er ikke ideelt til alle formål, og jeg kan sagtens forstå ønsket om at justere systemet lidt til bestemte målgrupper. Men når studieordnin-

gen siger IPA, er det naturligvis IPA man skal lære. Så kan man på et oplyst grundlag selv træffe beslutninger om hvordan man vil afvige fra systemet. Jeg ser dog selv IPA som et enormt pædagogisk system når man benytter det rigtigt, og IPA og fonetikpædagogik hænger uløseligt sammen for mig. IPA's to modi, bred og snæver, løser problemet med at lydskrift både skal være praktisk og præcis.

Det er også en klar pædagogisk fordel at lydskriften i NDF holder sig til eksplicite principper med en explicit prioritering. Der er en enkel og sammenhængende forklaring på alle notationsmæssige valg i NDF; der tages hensyn til IPA-skemaet, det kommutative princip, fonetisk realitet og almindelig international praksis. Disse hensyn supplerer hinanden i stedet for at modsige hinanden. Når studerende tidligere undrede sig over hvorfor fx *stejl* i "Dansk IPA" skulle skrives [sṑqjʔl] sammenlignet med engelsk /stail/ *style*, skulle man igennem en serie af forklaringer om fagtradition og ældre IPA-principper som så blev modsagt andre steder i konventionen. Hvis studerende nu undrer sig over at fx *gal* skal lydskrives /kæ:l/, som ikke er særlig intuitivt for en nybegynder, kan man nemt svare at man forstår denne undren, men det er sådan lydene er defineret i IPA. Faste principper gør det nemt at forklare og forsvare hvorfor netop *de* lydlige nuancer er inkluderet, og hvorfor de noteres på *den* måde, og hvordan man kan inkludere flere nuancer og sammenligne lyde på tværs af sprog. Den fonetiknære fonologi gør at man i diskussioner om hvad der er rigtigt og forkert, altid kan indtale ord og se hvad et spektrogram viser. Det er let for studerende at acceptere denne form for argumentation; det er relevante analyseprincipper og værktøjer man lærer at kende, og diskussionerne understøtter undervisningens faglige mål.

Medmindre man er sikker på at den studerende aldrig kommer til at møde et andet sprog end dansk, er det en betydelig fordel at lydskrift og beskrivelser følger samme praksis som international litteratur og online resurser. Det gør det let at genanvende den viden man har lært i et sprog, i et andet.

Fraværet af Basbølls non-stød model

NG efterlyser et svar på hvorfor jeg i NDF beskriver hvornår der *er* cv (*creaky voice*, "stød") i en stavelse, i stedet for at præsentere Basbølls

model for hvornår der *ikke er* cv. Dette er ligeledes en pædagogisk prioritering i NDF. Hvornår der er cv, og hvornår der ikke er cv, er logisk set to sider af samme sag, men pædagogisk spiller det en rolle hvilken vej man går. Det er de færreste der har hørt om cv før de starter på universitetet, og det er derfor noget nyt som man skal lære at blive opmærksom på. Hvis man skal lære dansk som fremmedsprog, skal man også lære at blive opmærksom på fænomenet. I disse sammenhænge er det, synes jeg, dårlig pædagogik at fokusere på hvor der *ikke er* cv, frem for hvornår der *er* cv.

Jeg beskriver forekomsten af cv efter samme begrebsapparat som jeg bruger i forbindelse med betoning og længde; jeg beskriver hvad der gælder i morfologisk simple ord, og hvordan det kan ændre sig ved sammensætning, bøjning og afledning. Beskrivelserne er baseret på termer og koncepter som lingvistikstuderende i forvejen skal lære at beherske. Basbølls model er derimod baseret på et helt særligt begrebsapparat som ikke anvendes andre steder end i denne non-stød model. NG beskriver Basbølls principper som "enklere" og "internt sammenhængende". Jeg har fokuseret på en beskrivelse der vel så kan kaldes eksternt sammenhængende; den hænger sammen med andre elementer i bogen (som NG roser) og med den morfologiske analyse som lingvister i forvejen skal lære og derfor ikke kræver så meget introduktion som Basbølls principper, og på den måde kan NDF's tilgang også ses som enklere.

KONKLUSION

Min bog *Ny dansk fonetik* adskiller sig først og fremmest fra traditionel dansk fonetiklitteratur ved at indføre en ny lydskriftstandard for dansk som forholder sig loyalt til de nyeste IPA-principper. IPA er ikke alene et formelt krav i flere universitetsuddannelser, men de opdaterede IPA-principper sørger også for et mere praktisk og pædagogisk lydskriftsystem uden at gå på kompromis med den fonetiske præcision og internationale sammenlignelighed. Lydskriftkonventionerne og beskrivelserne i bogen er funderet i ny forskning i dansk udtale og lydskriftprincipper og min mangeårige erfaring med undervisning og formidling af fonetik og fonologi.

NG kritiserer i NyS 63 de nye IPA-principper og den nye lydskrift. NG argumenterer for at holde fast i den traditionelle danske lydskrift,

som er baseret på principper fra 1912 tilføjet forskellige modstridende hensyn. NG's lydskrift har en meget fri omgang med de officielle IPA-principper fra 1999, og hensyn til international sammenlignelighed, målgruppens sprog og aktuelle krav til undervisningen bliver ikke prioriteret. NG's kritik er baseret på fejlslutninger, forkerte antagelser, vage og insinuerende udsagn, en meget selektiv læsning af IPA's håndbog og tilsidesættelse af NDF's formål og den forskning der ligger til grund for bogen. NG's kritik modsiges mange steder af hvad hun selv skriver og notation hun selv benytter i sine bøger, hvilket gør kritikken usammenhængende og urimelig.

NG's kritik ændrer ikke ved at der er brug for bøger der beskriver ny dansk udtale efter nyeste IPA-principper. Lige nu er der kun én bog der gør det, og det er *Ny dansk fonetik*. Der er uden tvivl ting der kan forbedres, og jeg tager gerne imod kritik og forslag der er relevante på bogens præmisser. Men i det mindste findes der nu sådan en bog, som har manglet i over 20 år.

Ruben Schachtenhaufen, akademisk medarbejder
 Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet
 ruben.sch@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Basbøll, H. 2005. *The Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer-Jørgensen, E. 1948. *Almen Fonetik*. København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. 2005. *Fonetik og Fonologi – Almen og dansk*, 3. udgave. København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. 2023. Anmeldelse af Ruben Schachtenhaufen *Ny dansk fonetik*. *NyS* 63. 182-203. DOI: 10.7146/nys.v1i63.137564.
- International Phonetic Association. 1912. The Principles of the International Phonetic Association, *Le Maître de phonétique*, sept.-oct. 1912.
- International Phonetic Association. 1999. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Juul, H., N. Pharao & J. Thøgersen. 2016. Moderne danske vokaler. *Danske Talesprog* 16. 35-72.
- Lex.dk. u.å. *Fonem*. <https://denstoredanske.lex.dk/fonem> (tilgået 6. nov. 2023).
- Petersen, J.H., H. Juul, N. Pharao & M. Maegaard. 2021. *Udtalt*. København: Samfundslitteratur.
- Schachtenhaufen, R. 2010. Schwa-assimilation og stavelsesgrænser. *NyS* 39. 64-92. DOI: 10.7146/nys.v39i39.13532.
- Schachtenhaufen, R. 2013. Fonetisk reduktion i dansk. Ph.d.-afhandling. Copenhagen Business School, *Ph.d. Serie* 15.
- Schachtenhaufen, R. 2020-. Udtaleordbog.dk. <https://udtaleordbog.dk/> (tilgået 6. nov. 2023).
- Schachtenhaufen, R. 2022. *Ny dansk fonetik*, 1. udgave. Hellerup: BoD.
- Schachtenhaufen, R. 2023a. *Ny dansk fonetik*, 2. udgave. København: Modersmål-Selskabet.
- Schachtenhaufen, R. 2023b. Utilpasset IPA. *Danske Studier* 2023. 21-61.
- Schachtenhaufen, R. 2023c. *Svar på Grønnums kritik af NDF*. <https://schwa.dk/svar-paa-groennums-kritik-af-ndf/> (tilgået 6. nov. 2023).